

Fetva Eksenli Bir Sosyal Tahlil Denemesi: Kıbrıs Fetva Eminliği Örneği (1929-1950?)

A Social Assay Experiment Based on Fatwa: Case Study of Cyprus Fatwa Consultancy (1929-1950?)

İbrahim TÜRK

Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences
Department of Islamic Law
Kırıkkale / Türkiye
[0000-0001-5975-7823](https://doi.org/10.0000-0001-5975-7823) | ror.org/01zhwwf82
ibrahimturk@kku.edu.tr

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 14 Ekim / October 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 24 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi | Published: 30 Aralık / December 2024

DOI: 10.59149/sduifd.1569360

Atıf | Cite as: İbrahim Türk, "Fetva Eksenli Bir Sosyal Tahlil Denemesi: Kıbrıs Fetva Eminliği Örneği (1929-1950?)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53 (Aralık 2024/2), 61-78.

Telif Hakkı | Copyright: Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize aittir, yayınlanan çalışmalar CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır. / The journal owns the copyright of the published works. The articles are published under the Open Access licence CC BY-NC-ND 4.0.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Fetva Eksenli Bir Sosyal Tahlil Denemesi: Kıbrıs Fetva Eminliği Örneği (1929-1950?)¹

Öz

Bu makale, İngiliz idaresi döneminde Kıbrıs'ta fetva eminliği yapmış Hürremzâde Mehmet Hakkı Efendi'nin (öl. 1955) fetvalarından hareketle dönemin Kıbrıs Türklerinin sosyal şartları noktasında bir okuma yapmayı amaçlamaktadır. İnsan neslinin birlikte adil bir yaşam sürebilmesi adına tesis edilen hukuk sistemleri, çoğu zaman hitap ettikleri toplumların kültürel formlarından beslenmiştir. Bununla birlikte İslam medeniyeti açısından bakılacak olursa normatif hukuk metinleri kadar, yaşanan olayların adli kayıtları mesabesinde olan dava tutanakları ve halkın dini bir mesele hakkında sorduğu sorular ile verilen cevaplardan müteşekkil olan fetva defterleri yalnızca hukuki açıdan değil, tarihsel veriler olmak açısından da önemlidir. Zira zikredilen her üç metin sayesinde ilgili metinlerin oluşturulduğu dönemin sosyal ve tarihi pek çok konusu günümüz açısından bilinmezlikten çıkmaktadır.

Kıbrıs'ın İngiliz idaresi tarafından atanan ilk ve tek müftüsü ve adada fetva eminliğini yürüten yegâne kişi olan Hürremzâde'nin gerek hayatı gerek yaşadığı dönem gerekse verdiği fetvalar Kıbrıs'ın yakın geçmişi açısından son derece önem arz eder niteliktedir. Nitekim o, Osmanlı eğitim sistemine göre tahsilini tamamlamış ve ilgili sınavdan (Ruûs) başarıyla geçerek adadaki görev hayatına başlamıştır. Bununla birlikte Hürremzâde'yi önemli kılan bir diğer nokta ise görev yaptığı dönemdir. Zira o, Kıbrıs Türklerinin adada varlık mücadelesi vermeye çalıştığı bir dönemde İngiliz idaresi tarafından fetva eminliği görevine getirilmiş, bu görevlendirme ise Kıbrıs'ta Türk Cemaati açısından temsil gücüne sahip görülen ve Rumlara karşı siyasi bir yönü de bulunan müftülük makamının lağv edilmesinden sonra olmuştur. Bu durum ise Kıbrıs Türkleri nezdinde sevimsiz bir gelişme olarak karşılanmıştır. Bu sebeptendir ki Hürremzâde'nin fetvaları hem İslam hukuku açısından incelenmeyi hak etmekte, hem de dönemin sosyo-kültürel verilerini içermesi bağlamında kıymetli örnekler barındırmaktadır.

İngiliz sömürge yönetimi döneminde idâfide Arapça ve Farsça hocalığının yanı sıra Lefkoşa Büyük Medrese'de müderrislik yaparak eğitime; Kıbrıs Kadılığı ikinci kâtipliği ve yine aynı kurumda ser kâtiplikten sonra Tuzla-Mağusa kadılığına geçerek yargıya; Kıbrıs Müftülüğü ile söz konusu kurumun ilgasından sonra Kıbrıs Fetva Eminliği'ne gelmek suretiyle de din işlerinde Kıbrıs Türklerine hizmet etmiş olan Hürremzâde'nin biyografisi ve fetvalarının incelendiği bu çalışmada dönemin sosyo-kültürel şartları irdelenmiştir. İlgili fetvalar ekseninde yapılan incelemede sosyal tahlil için imkân sunan konular şöyle sıralanabilir: Kadınların Cuma namazı ve vakit namazları için camiye gitme konusunda istiftâsı, hapisanelerde bulunan Müslüman mahkûmlar için nâsih (vâiz) bulundurulması, İslam kültüründeki vakıf müessesesinin aktif şekilde yaşatılması, az da olsa Müslümanlar arasında

¹ Bu makale *Kıbrıs Fetva Eminliği ve Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi'nin Fetvaları* isimli doktora tezimizden esinlenerek hazırlanmış olup, 26 Kasım 2021 tarihinde *Akademide Üç Kuşak Sempozyumunda* sözlü olarak sunulmuştur.

polijininin (çok eşlilik) bulunması, yine az sayıda Müslüman erkeklerin gayri müslim (Rum) kadınlarla evliliğinin gündeme gelmesi, mevle'l-atâka ve Hürremzâde'nin İslam miras hukukuna (ferâiz) ilişkin fetvalarının Müslümanlar arasında bağlayıcı bir yöne sahip olma ihtimalinin bulunması.

Makalede Hakkı Efendi'nin doğup büyüdüğü çevre ile eğitim ve görev süreçleri hakkında bilgi verildikten sonra fetva eminliği döneminde verdiği fetvalar sosyal tahlil noktasında değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Sosyal Tahlil, İngiliz İdaresi, Kıbrıs Fetva Eminliği, Hürremzâde Mehmnet Hakkı Efendi.

A Social Assay Experiment Based on Fatwa: Case Study of Cyprus Fatwa Consultancy (1929-1950?)

Abstract

This article aims to make a reading on the social conditions of the Turkish Cypriots of the period based on the fatwas of Hürremzâde Mehmet Hakkı Efendi (d. 1955), who served as a fatwa (issuer) in Cyprus during the British rule. Legal systems, which have been established throughout history for human beings, who are social beings, to live together fairly, have been nourished by the cultural forms of the societies they address. However, from the point of view of Islamic civilization, legal texts are as important as legal texts, as well as court records, which are the judicial records of the events that took place, and fatwa books, which consist of the questions asked by the public about a religious issue and the answers given, are important not only from a legal point of view, but also as periodical historical arguments. In fact, thanks to these texts, many historical and social contents of the relevant period are no longer a mystery for today's people.

Hürremzâde, the first and only mufti of Cyprus appointed by the British administration, and the only person to hold the position of fatwa issuing authority in the island, is of great importance in terms of the recent history of Cyprus, both in terms of his life, the period in which he lived, and the fatwas he issued. As a matter of fact, he completed his education according to the Ottoman education system and successfully passed the relevant exam (ruus) and started his duty in the island. However, another point that makes Hürremzâde important is the period in which he served. Because he was appointed as the fatwa department by the British administration at a time when the Turkish Cypriots were trying to struggle for existence on the island, and this appointment was made after the abolition of the office of mufti, which was seen as having a representative power for the Turkish community in Cyprus and had a political aspect against the Greeks. This situation was considered antipathetic by the Turkish Cypriots. For this reason, Hürremzâde's fatwas deserve to be analyzed both in terms of Islamic law and in terms of the sociocultural data of the period.

In this study, which examines the biography and fatwas of Hürremzâde, who served the Turkish Cypriots in the fields of education as a teacher of Arabic and Persian at the high school (idâdî)

during the British colonial rule as well as a mudarris at the Nicosia Grand Madrasah; in the judiciary as the second clerk of the Cyprus Kadiate and the judiciary by moving to the Tuzla-Mağusa Kadiate after working as a ser clerk in the same institution; and in the fields of religion by becoming the Mufti of Cyprus and the Fatwa department after the abolition of the said institution, the sociocultural conditions of the period are examined. In the analysis of the relevant fatwas, the issues that offer opportunities for social analysis can be listed as follows: Women's willingness to go to the mosque for Friday prayers and time prayers, having a nāsih for Muslim prisoners in prisons, the active survival of the institution of waqf in Islamic culture, the existence of polygyny (polygamy) among Muslims, the marriage of a small number of Muslim men with non-Muslim (Greek) women, the possibility that mawla'l-atāka and Hürremzāde's fatwas on Islamic inheritance law (ferāiz) have a binding aspect among Muslims.

In this article, after providing information about the environment in which Hakkı Efendi was born and raised and his education and duty processes, the fatwas he issued during his term as a fatwa surety will be evaluated in terms of social analysis.

Keywords: Islamic Law, Social Analysis, British Administration, Cyprus Fatwa Consultancy, Hürremzāde Mehmet Hakkı Efendi.

Giriş

Varlıkları birbiriyle olan ilişkileri düzeyinde anlam kazanan *tarih*, *hukuk* ve *toplum* birbirlerini beslemekle kalmayıp her biri diğerinin varlığına dayanmaktadır. İnsan neslinin birlikte yaşama tecrübesini ifade eden *toplum* ancak *hukuki* sınırların belirlenmesi suretiyle devamlılığını sürdürebilmekte; buna karşın geçmişten gelen tecrübelerin günümüz insanına bir yol aydınlığı mesabesinde olan *tarih* ise toplumun hukuki ve kültürel dinamiklerini canlı tutmaktadır.

Kıbrıs, İslam medeniyetinin gündemine ilk kez Hz. Peygamber'in "Bana ümmetinden birtakım kimseler şu engin denizde tahtları üzerine kurulmuş hükümdarlar hâlinde gemilere kurulmuşlar da Allah yolunda kemâl-i ihtişamla deniz harbine giderlerken gösterildi"² hadisine atfen Muaviye b. Ebî Süfyan döneminde düzenlenen seferle girmiştir. Bu sefere katılıp şehit düşen Hz. Peygamber'in süt teyzesi Ümmü Haram bt. Milhân'ın adaya defnedilmesi ise sonraki neslin Müslümanları için Kıbrıs'ı manevi bir emanet konumuna taşımıştır. Kıbrıs, tarih içerisinde pek çok kez İslam ordularının akınlarına maruz kalmış olsa da Müslümanlar adanın idaresine kalıcı olarak ilk kez Osmanlı Devleti'nin 1571'deki fethiyle gelebilmişlerdir. Bu fethin ardından 307 yıl adada Osmanlı Devleti hüküm sürmüş, 1878 yılında ise Osmanlı'nın öteden beri yaşadığı çeşitli siyasi zorluklar sebebiyle Kıbrıs İngiltere'ye *muvakkaten* kiralanmıştır. Ne var ki bu kiralama 1914 yılında Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri'nin yanında girmesiyle İngiltere'nin adayı tek taraflı

² Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İmâre", 160.

ilhakıyla son bulmuş ve 1878'den itibaren adada gitgide zayıflayan Anadolu-Osmanlı etkisi bu tarihte tamamen sona ermiştir.³

İngiliz sömürge idaresi, yönetimde bulunduğu seksen iki yılda Osmanlı Devleti'nin aksine ada Müslümanlarını azınlık olarak idare etmiş ve Kıbrıs'taki Osmanlı Devleti'nden kalan vakıf ve devlet arazisi gibi pek çok emlakın hukuki yapılarını değiştirmekle kalmayıp; söz konusu malları Rumlara satarak kültürel mirası tahribata uğratmıştır.⁴ Çalışmamıza konu olan fetvaların sahibi Hürremzâde ise böylesi bir ortamda büyüyüp, İstanbul Fatih medresesinde başka bir ifadeyle Osmanlı'da dini tahsilini tamamlayarak Kıbrıs'ta eğitim, yargı ve din hizmeti konusunda üst düzey muhtelif görevler icra etmiştir.⁵ Bu anlamda döneminin yalnızca canlı şahidi olmayıp Kıbrıs Müslüman Türk Cemaati'nin idarî ve sosyal hayatında da aktif roller üstlenen Hürremzâde'nin fetvaları ayrı bir öneme sahiptir.

Gerek tarih gerek sosyal doku gerekse dinî/hukuki noktada kesişen Hürremzâde'nin fetvaları kanaatimizce her üç açıdan da ciddi bir tecrübeyi yansıtacak düzeydedir. Bu sebeple Hürremzâde'nin 1929-1950? yıllarında icra ettiği fetva eminliği görevi sırasında verdiği fetvalardan erişebildiğimiz 1929-1930-1946-1947-1948 yıllarına ait fetvaların bazı ilgi çekici olanlarından hareketle İngiliz idaresi Kıbrıs'taki Müslüman Türk Cemaati hakkında sosyal bir değerlendirme çalışması yapmak, Kıbrıs'ın tarihi ve kültürel anlamda yakın dönemine ışık tutacaktır. Yine bu çalışmada İngiliz sömürgesi altında yaşayan Kıbrıs Türklerinin dinî-hukuki gündemlerini irdelemek suretiyle bahse konu toplumdaki dinî duyarlılık seviyesini bir nebze de olsa gün yüzüne taşınmaya çalışılacaktır.

Hürremzâde Hakkı Efendi

1292/1875 tarihinde Kıbrıs'ın Lefkoşa kasabasında dünyaya gelen Hürremzâde Mehmet Hakkı Efendi, Osmanlı ilmiye sınıfına mensuptur.⁶ Lefkoşa'daki rüşdiye eğitiminin akabinde evkaf murahhası Şekerzâde Ahmet Hulûsi Efendi⁷ zamanında evkafta kısa bir süreliğine görev almış olan Hürremzâde, akabinde Növbethâne Mescidi bitişiğinde bulunan Celûlî Efendi Mektebi'nde muavinlik vazifesine getirilmiştir. Bu görevde de çok kalmayan Hürremzâde İzmir'deki Sultânî Mektebi'ne⁸

³ Hüseyin Mehmet Ateşin, *Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvası* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 109.

⁴ Ateşin, *Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvası*, 109; Turhan Turgut, "Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57/2 (2008), 265; Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs-İngiliz İşgali ve İdaresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/380.

⁵ İbrahim Türk, "İngiliz İdaresi Kıbrıs'ında Bir Osmanlı Âlimi: Hürremzâde Mehmet Hakkı Efendi ve Eserleri", *Kisbu İlahiyat Dergisi* 3 (15 Haziran 2020), 84.

⁶ Türk, "İngiliz İdaresi Kıbrıs'ında Bir Osmanlı Âlimi", 84.

⁷ Detaylı bilgi için bk. Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler 1900-1920* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 189-191.

⁸ Tüm kaynaklar arasında Hürremzâde'nin biyografisini en mufassal şekilde ele alan Ahmet An, her ne kadar Hürremzâde'nin İzmir sultânisinden mezun olduğunu ifade etse de araştırmamız sonucunda Hakkı Efendi'nin mezun olduğu okulun İzmir idâdîsi olduğu anlaşılmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin batılılaşma çabalarının bir neticesi olarak mezkûr okullar o dönemde vilayet merkezlerinde sultânî, sancaklarda ise idâdî adıyla açılmaktaydı. An'ın bu yanlış aktarımı ise Hürremzâde'nin vefatı üzerine el-Hâc M. Akif tarafından 22 Haziran 1955 tarihli Hür Söz Gazetesi'nde kaleme alınan biyografiden kaynaklanmaktadır. Ne var ki haddi zatında ülkedeki idâdîler sonradan yapılan bir dizi değişikliklerle sultânîye dönüştürülmüştür. Detaylı bilgi için bk. Melih Tınal, "İzmir Mekteb'i İdadisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/8 (1998), 349-357.

kaydolmuş,⁹ burada mektebin meşhur hocası Mahmut Esad Efendi'den eğitim almıştır. Daha sonra da 17 Zilkâde 1312/24 Haziran 1895'te İstanbul'a gidip Fatih Medresesi'ne kaydolmuş, burada Dersiâm Ekinli Muhammed Rahmi Efendi'den¹⁰ 1319/1901 tarihinde icâzetini de aldıktan sonra¹¹ katıldığı rüüs imtihanını başarıyla vermiştir.¹² Hürremzâde tahsili esnasında Kıbrıs'a geldikçe Lefkoşa'daki Büyük Medrese'de derslere girmiş, ayrıca şimdiki ismiyle Selimiye Camii olan Ayasofya Camii'nde de halka açık vaazlar vermiştir.¹³

İstanbul'daki eğitim sürecinin bitmesini müteakip Kıbrıs'a dönüş yapan Hürremzâde, idâdîde Arapça-Farsça ve din dersi hocası olarak göreve getirilmiş,¹⁴ bu görevde bulunduğu sırada Lefkoşa'daki büyük medresede de müderrislik yapmıştır.¹⁵ Hürremzâde 1908'de Kıbrıs Kadılığı ikinci kâtibi olmuş,¹⁶ 1910 yılında Ahmed Muhittin Efendi'nin Lefkoşa-Girne kadılığına gelmesinin akabinde mezkûr kurumda ser kâtipliğe yükseltilmiştir.¹⁷ Burada da üç yıl süreyle görev yaptıktan sonra¹⁸ 6 Kânûn-i Sâni (Ocak) 1912'de Ahmet Hulûsi Efendi'den boşalan Tuzla-Mağusa kazaları naipliğine (kadılığına) tayinini aldirmek için başvurmuştur.¹⁹ Talebinin kabul edilmesi sonucunda 1913 yılının Mayıs ayı başlarında mezkûr makama getirilen Hürremzâde,²⁰ 1927 yılına kadar on beş yıl civarında bu görevi ifa etmiştir.²¹ Hürremzâde, 1927 yılı Teşrin-i Evvel'in (Ekim) başlarında, Kıbrıs Müftüsü Hafız Ziyâi Efendi'nin emekliliğiyle boşalan müftülük makamına *kendi arzusu olmadan* İngilizlerin tasarrufuyla yıllık üç yüz elli Kıbrıs Lirası maaşla atanmıştır.²² Ne var ki bu görevi yalnızca bir yıl kadar ifa eden Hürremzâde, 1928 sonlarında müftülüğün ödeneğinin genel bütçeden çıkarılması²³ ve müftünün yeni protokol listesinde yer almamasından dolayı geçmiş hizmetleri de dikkate alınarak emekliye sevk edilir. Bu tarihten sonra ise Kıbrıs Müftülüğü'nün yerine kurulan ve evkafın altında bir memuriyetten ibaret olan Kıbrıs Fetva Eminliği'ne *kendi arzusuyla*²⁴

⁹ Tinal'ın verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre Hürremzâde'nin İzmir idâdisindeki tahsili 1886 yılından sonradır. Nitekim bahsi geçen eğitim kurumu İzmir'de ilk kez 1886 yılında eğitime başlamıştır. Melih Tinal, "İzmir Mekteb-i İdadisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/8 (1998), 350.

¹⁰ Detaylı bilgi için bk. Tahsin Özcan, "Rahmi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

¹¹ "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 22.

¹² Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler: 1900-1920* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 303.

¹³ "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 22.

¹⁴ An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304.

¹⁵ An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304.

¹⁶ An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304.

¹⁷ KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi MAA, *Fetva Eminliği Belgeleri [FE]*, Kutu. 5, Dosya. 33, Gömlek. 49, Belge. 1; "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 22-23; *The Cyprus Gazette* (10 Mayıs 1910), 7231.

¹⁸ "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 23.

¹⁹ MAA, *FE*, Kutu. 5, Dosya. 33, Gömlek. 49, Belge. 1.

²⁰ KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi MAA, *Fetva Eminliği Belgeleri [FE]*, Kutu. 10, Dosya. 70, Gömlek. 40, Belge. 1; "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 23; *The Cyprus Gazette* (01 Mayıs 1913), 8122.

²¹ An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304; "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 23.

²² *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949* (Lefkoşa: Hükûmet Basımevi, 1950), 24; Ateşin, *Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvâsı*, 247; An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304; "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 23; *The Cyprus Gazette* (07 Ekim 1927), 664.

²³ Mustafa Şengil, *Mavi Vatanın Kudüsü (Kıbrıs'ta Din ve Siyaset)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 114.

²⁴ "Hakkı Efendi'nin Hususi Defteri", 23.

1929'da getirilir.²⁵ Mezkûr vazifeyi 1950? yılına değin sürdüren Hürremzâde'nin, 1949 yılında sağlık sorunları nedeniyle²⁶ bu görevinden ayrıldığı belirtilse de²⁷ kanaatimizce bu bilgi tashihe muhtaçtır. Nitekim 22 Eylül 1950 tarihine ait bir gazete haberinde kendisinden hâlâ fetva emini olarak bahsedilmektedir.²⁸

Fetvaları ve kadılık dönemi zabıtları haricinde ardında pek fazla çalışma bırakmayan Hürremzâde'ye ait olan yegâne eser²⁹ İslam miras hukukuyla ilgili olan *el-Ferâizü's-sirâciyye* isimli eserin tercümesidir. Nitekim Hürremzâde'nin miras hukukuyla ilgili fetvalarında da *el-Ferâizü's-sirâciyye*'ye sıkça müracaat ettiği görülmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalarda sözü edilen tercüme çalışmasıyla karşılaştığımız söylenemez.

17 Haziran 1955 tarihinde Lefkoşa'da vefat eden Hürremzâde Ayasofya Camiinde kılınan cenaze namazının ardından Lefkoşa'daki Küçük Kaymaklı Mezarlığı'na defnedilmiş,³⁰ ancak ileriki yıllarda şehirde yapılan düzenleme çalışmaları nedeniyle kabri Lefkoşa Türk Mezarlığı'na taşınmıştır.

Fetva Defterleri Hakkında

Hürremzâde'nin fetva defterleri, KKTC arşivlerinde yapılan araştırmalar neticesinde iki adettir. Yirmi yılı aşkın (1929-1950?) sürdürdüğü fetva eminliği süresince kendisine yapılan istiftâlar ve karşılığında verdiği fetvalar; kaynakları, tarihleri ve müsteftîlerin isimleriyle birlikte Osmanlı Türkçesiyle kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar bazen fetva müsevvidi tarafından, bazen de muhtemelen müsevvidin görevi başında olmamasından dolayı bizzat Hürremzâde'nin kendisi tarafından tutulmuştur.

Mezkûr görevi yirmi yıl gibi uzunca bir süre icra eden Hürremzâde'nin ardında iki adet fetva defterinin kalması mümkün değildir. Neticede Hürremzâde ilgili dönemde iftâ makamındaki tek yetkili kişidir ki elimizdeki defterler üzerinde yapılan incelemede de bu durum rahatlıkla gözlenmektedir. Nitekim mevzu bahis defterlerin ilki Hürremzâde'nin fetva eminliğine başladığı 1929'dan başlayıp 1930 yılının sonuna kadar geçen iki yılı tamamıyla kapsamakta, diğer defter de 2 Eylül 1946 ile 12 Eylül 1948 tarihleri arasındaki yaklaşık iki yıllık zaman dilimini içermektedir. Dolayısıyla Hürremzâde'nin 1 Kânûn-i Sâni 1931-2 Eylül 1946 arası ve 12 Eylül 1948 tarihinden sonra görevden ayrıldığı tarihe kadar verdiği fetvaların tutanaklarına bugün itibariyle ulaşamamıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda KKTC arşivlerinde ortaya çıkabilecek yeni belgelerle söz konusu eksik defterlerin gün yüzüne çıkması da ihtimal dâhilindedir.

²⁵ Kemal Tekakpınar - Demiray Doğasal, *Dr. Fazıl Küçük (1906-1984)* (Lefkoşa: Dilhan Ofset, 1991), 305-306; *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*, 56; Ahmet An, *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar* (Lefkoşa: Kıvılcım Yayınları, 1999), 58.

²⁶ National Archive NA, *Foreign and Commonwealth Office [FCO]*, 141/2428.

²⁷ An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304.

²⁸ İbrahim Türk, *Kıbrıs Fetva Emni Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 61.

²⁹ An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, 2005, 304.

³⁰ *Halkın Sesi*, "Vefat Etti" (18 Haziran 1955), 1.

Kıbrıs Vakıflar İdaresi'ne ait olan defterlerin içerik, düzen ve Hürremzâde'nin takip ettiği usul ve sistematik açısından durumlarına gelince; tarihi daha eski olan *Fetva Defteri I*, *Fetva Defteri II* rumuzlu ikinci deftere oranla daha sistematik ve düzenli tutulmuştur. Nitekim ilk defterin her sayfasında birer fetvaya yer verilirken, ikincisinde bu düzen terk edilerek bazı sayfalarda bu sayının üçe kadar çıkabildiği görülmektedir.

Fetva Defteri I'in Osmanlılarda gelenek haline gelen “*Bu mesele beyânında e'imme-i Hanefîyyeden cevâb ne vehiledir ki?*” ibaresi ile başladığı görülmekte, ardından da cevap kısmında “*Hüve'l-Muveffik Allahu Teâlâ a'lem*” gibi dua ve tevazu ibarelerini içerdiği görülse de daha sonraları bu metottan vazgeçilip yalnızca soru ve akabinde “el-Cevab” ibaresinden sonra fetvaların yazıldığı görülür. Bunlardan sonra ise cevabın altında Hürremzâde'nin “محقق” (Meh-Hak) şeklindeki kısa imzası yer almakta, ancak verilen fetvanın peşi sıra yeni istiftâlar gündeme gelmişse, “*Bu surette...*” diye başlayan bir cümleyle yeni soru sorularak akabinde de yeniden cevap/ lar verilmektedir. Cevaplarda kısa ve anlaşılır ifadeler tercih edilmekte, istiftâların kayda alınırken tek veya birkaç kelime ile cevaplanacak şekilde düzenlenerek yazıya döküldüğü anlaşılmaktadır. Ardından sayfanın *nukül* kısmında, fetvanın gerekçesini beyan sadedinde dayandığı kaynaktan yapılan ilgili alıntılar ve söz konusu kaynağın kısa ismi yer almaktadır. Fetvaların alt kısmında “*Bâlâdaki fetva ... 'nun müracaatı üzerine üsdâr edilmiştir*” şeklinde müstefî bilgisi yer almakta, sayfanın en alt kısmında ise fetvanın veriliş tarihi ile fetva müsevvidinin imzası bulunmaktadır.

Fetva Defteri I'de 258'i 1929 yılına, 240'ı da 1930'a ait olmak üzere toplamda 498 fetva bulunmaktadır. 2 Eylül 1946 tarihine ait fetvayla başlayan *Fetva Defteri II*'de ise 74 fetva 1946'ya; 127 fetva 1947'ye; 52 fetva ise 1948'e ait olmak üzere toplamda 253 fetva bulunmaktadır. Toplamda ise her iki defterde 751 fetva yer almakta, İsmet Konur'un *Kıbrıs Türkleri* adlı çalışmasının ekler kısmında tarihi tespit edilemeyen bir fetvayla birlikte bu sayı 752'ye ulaşmaktadır.³¹

Defterlerdeki müstefî çeşitliliğine bakılacak olursa, dönemin Müslüman Türk Cemaati'nin yanı sıra imamlar, müezzinler, maarif idaresi, dava vekilleri (avukatlar), şer'î mahkemeler, İngilizlerin Lefkoşa komiserliği, köy muhtarları, hapisane nâsihleri, hâfız-ı kütüpler (kütüphaneciler) ve müderrisler gibi geniş bir yelpazedeki müstefî çeşitliliği göze çarpmaktadır.³²

Fetvalardan Sosyal Yansımalar

Hürremzâde'nin verdiği fetvalar ekseninde ictimai bir okuma yapmaya gayret edeceğimiz bu başlıkta belirtilmesi gerekir ki elimizdeki fetvalar yaklaşık yirmi yıl kadar ilgili görevi icra eden Hürremzâde'nin 1929-1930-146-1947-1948 yıllarındaki takribi beş yıllık görev diliminde verdiği fetvaları içermektedir. Ne var ki böylesi bir toplumsal analizin yapılması için yalnızca fetvalardan hareket etmek de yeterli olmayıp, dönemin gazete, mecmua vb. materyalleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat zikredilen türden bir çalışmanın ise daha ziyade alanın uzmanları tarafından

³¹ İsmet Konur, *Kıbrıs Türkleri 1938* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938), 107.

³² Türk, “İngiliz İdaresi Kıbrıs'ında Bir Osmanlı Âlimi”, 89.

profesyonelce yapılabilecek boyutta olması nedeniyle, biz elimizdeki fetvalardan yansıyan dikkat çekici hususların altını çizmekle iktifa edip mütehasısları için bu araştırmanın bir nebze olsun kapısını aralamaya çalışacağız.

Hürremzâde'nin tüm fetvaları arasında sosyolojik açıdan belki de en fazla câlib-i dikkat olanı kadınların Cuma namazı ve vakit namazları için mescide gelebilmelerine ilişkin 1947 yılında sorulan sorunun cevabında verdiği şu fetvasıdır: “*Tâife-i nisâdan bazıları Cuma namazına hâzır olub mevki-i mahsusunda Cuma namazını imamla beraber edâ eylese öğle namazı yerine kâim olub kâfi olur mu? El-Cevab: Olur. Bu suretde evkât-ı sâirede dahi hâzır olub imamla beraber namazını edâ eylese sahîh olur mu? El-Cevab: Olur.*”³³ Umuma teşmili hatalı olsa da kanaatimizce bu fetva dönemin Müslüman Türk kadınının bazı kesimlerindeki cemaatle ibadete olan ilgisini ortaya koymaktadır.

Fetvalarda dikkat çeken bir diğer sosyolojik yansıma da yine ibadetler hususunda göze çarpmaktadır. Buna göre hapishane nâsihi (cezaevi vaizi) olarak görev yapan Seyyid Efendi'nin Hürremzâde'ye istiftâ ettiği ve o dönem mahkûm olan Türklerin kendisine sorduğu anlaşılan fetvada şöyle denilmektedir: “*Mahbûs bulunan müslim veya müslimenin â'zâr-ı şer'îyye bulunmayarak vakt-i âharda kaza etmek üzere ramazan-ı şerif orucunu yemesi câiz olur mu? El-Cevab: Olmaz.*”³⁴ İlgili fetvadan hareketle Ramazan'da olduklarını tahmin ettiğimiz mahkûmların, orucun tehir edilmesi için hapis hayatının çetin koşullarını gerekçe gösterdikleri görülmektedir. Ancak burada dikkat çeken bir diğer nokta ise din hizmeti için hapishanede bir vaizin bulunmasıdır. İngiliz idaresinin dinî bir ihtiyaca hürmeten mi yoksa mahkûmların daha az sorun çıkarmasını umarak mı müsaade ettikleri bilinmese de sömürge idaresinde böylesi bir göreve imkân tanınması sosyolojik açıdan dikkat çekicidir.

Burada değinilmesi gereken bir başka konu ise söz konusu dönemdeki vakıf kültürünün işlevselliğini gösteren fetvalardır. İslam medeniyetinin diğer medeniyetlere karşı temayüz ettiği en bariz özelliklerinden olan vakıf müesseseleri, Osmanlı'dan beri Kıbrıs'ta pek çok toplumsal hizmet gerçekleştirmiştir. Hürremzâde'nin de fetva eminliği yaptığı dönemlerde vakıfla ilgili olarak; evlada vakıf, mevkûf aleyhin (vakfiyenin) değiştirilmesi, vakfın tevliyetinde vakfeden kişinin şartına muhalefet, icâreteynli vakıfların miras bırakılması ve kişinin ölümünden sonra malından vakıf kurulması için vasiyette bulunması gibi konularla muhatap olduğu görülmektedir. Kanaatimizce bu fetvalar, İngiliz sömürge yönetimindeki Kıbrıs'ta vakıf mallarının özellikle evkafın başına atanan iki murahhasan birinin İngiliz idaresinden olması nedeniyle bilinçsizce kullanılmasına karşın Müslüman Türk Cemaati arasında vakıf kültürünün yaşatılmaya çalışıldığı fikrini anımsatmaktadır.

Mezkûr dönem açısından ilgi çeken bir başka konu da çok eşliliğin olduğuna işaret eden ve doğrudan çok eşliliğin istiftâ olunduğu fetvalardır. Buna göre teaddüd-i zevcâtın (polijini) hangi şartlarda caiz olacağı ve kocanın eşlerine adil muamele (adl-i beyne'n-nisânın) etmeyip hanımlarına

³³ Mehmet Hakkı Hürremzâde, *Fetva Defteri II* (Lefkoşa: Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, 1946), nr. 7, 53, 9 Kânûn-i Sâni 1947.

³⁴ Mehmet Hakkı Hürremzâde, *Fetva Defteri I* (Lefkoşa: Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, 1929), nr. 105, 108, 18 Mayıs 1929.

zulmedeceğinin bilinmesi (ikâ'-ı cevır) ve nafakalarının temininden aciz kalacağına (kudret-i infâk) kesin gözüyle bakılması durumunda çok evlilik yapmak isteyen kişinin evlenebilme durumunun sorulduğu iki adet fetva göze çarpmakta; Hürremzâde'nin ise “*Teaddüd-i zevcât a'le'l-ıtlâk câiz ve mübah olmayub kudret-i infâkın nazar-ı itibara alınması ve adl-i beyne'z-zevcâtın şart-ı âzam kılınması hasebiyle maî'şet ve muâ'şerete kâdir ve adalete mürâ'î kimse için câiz ve mübah olur.*” şeklinde fetva verdiği görülmektedir. İlgili dönem zarfında miras paylaşımında görülen çok eşlilik 1930 yılında beş; 1947 yılında ise iki kez olmak üzere toplamda yedi kez fetvalara yansımıştır. Kanaatimizce buradan hareketle çok eşliliğin Hürremzâde'nin göreve ilk başladığı yıllarda daha sık görüldüğü; görevinin son yıllarında ise bu sayının azaldığı düşünülebilir.

Hürremzâde'nin fetvalarında sosyolojik açıdan irdelemeye değer bulduğumuz diğer bir konu ise *kozmpolit* bir toplum olan Kıbrıs'ta müslim-gayri müslim evliliği meselesidir. Nitekim o dönem Kıbrıs'ta günümüzdeki gibi bir sınır anlayışı söz konusu olmayıp pek çok bölgede Rum-Türk karışık yaşamaktadır. Buna mukabil Hürremzâde'ye gelen istiftâlara bakıldığında bu konuyla ilgili beş fetva³⁵ dikkat çekmekle birlikte bahsi geçen fetvaların neredeyse tamamında erkeğin Müslüman kadının gayri müslim (ehl-i kitap) olması kaydıyla aralarında cereyan edecek muhtemel bir nikâh akdinin cevaz durumu sorulmaktadır. Ancak bir fetvanın “bu surette” şeklinde devam eden kısmında ise “erkeğin gayri müslim olma durumu” da sorulan sorular arasında yerini almıştır. Böylelikle elimizdeki fetvalardan yansıdığı kadarıyla Kıbrıs'ta uzun yıllar karışık bir şekilde yaşayan Rum ve Türk halkının arasında Rum-Türk evliliğinin muhtemel olduğu fakat bunun oldukça düşük bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Fetvalarda sosyal yönden ilgi çeken başka bir durum ise eski Türk toplumlarındaki *leviratı*³⁶ kısmen andıran şu fetvada gerçekleşmiştir: “*Zeyd'in sinnen kendisinden gerek ekber ve gerek aşğar olan karındaşı Bekr-i müteveffânın zevcesi Hind'i, iddeti inkızâsından sonra tezevvüc eylemesi câiz olur mu?*”³⁷ Hürremzâde bu fetvada taraflar arasında müebbed (kalıcı) bir nikâh engeli olmaması nedeniyle müspet cevap vermiştir ki nitekim İslam hukuku açısından mezkûr fetvada bir sorun görünmemektedir. İlgili fetvanın bir analize izin verecek kadar sık gündeme gelmemesi ve buradaki durumun bir gelenek olarak mı yoksa taraflar arasında gerçekten bir iradenin mevcudiyetiyle mi olduğunu yansıtmaması dolayısıyla sosyal tahlile müsait olmadığı kanaatindeyiz.

Yine bu minvalde ilgi çekici olan ve fakat bir benzeri daha bulunmaması nedeniyle kanaatimizce sosyal bir tahlile müsaade etmeyen bir fetva da 28 Şubat 1947 yılında kayda alınan

³⁵ Hürremzâde, *Fetva Defteri I*, nr. 237, 497, 30 Kânûn-i Evvel 1930; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 223, 25,19 Teşrin-i Evvel 1946; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 237, 33, 11 Teşrin-i Sâni 1946; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 90, 114, 11 Eylül 1947; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 126, 142, 22 Kânûn-i Evvel 1947.

³⁶ Eski Türklerde ölen kardeşin karısıyla hayatta kalan kardeşin evlendirilmesi anlamına gelen levirat kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Okan Açıl, “Eski Türk Toplumlarında Özel Hukuka Dair Uygulamalar”, *V. Türkiye Lisans Üstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II*, ed. Ümit Güneş-Eyüp Sami Yavaş (Isparta: İlmi Etüdler Derneği, 2016), 12.

³⁷ Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 64, 90, 9 Haziran 1947.

mevle'l-atâka meselesine ilişkindir. Hürremzâde'nin görev süresinin sonlarına doğru yapılan bir istiftâda Hürremzâde velâ anlaşması gerçekleşmiş taraflar arasındaki miras meselesini cevaplamıştır. Bahse konu fetva şöyledir: “*Bu suretde Lefkoşalı, babası hür olan Melek vefat idüb ashâb-ı ferâizinden ve asabe-i nesebiyyesinden kimsesi bulunmayıp anasının anası Mihrûye'yi î'tâk eden Kiprizâde Hacı Mustafa Ağa'nın li-ebeveyn er karındaşı Osman Ağa'nın oğlu Hacı Niyazi Efendi'nin oğulları Ahmed Râik ve Fazıl Niyazi Korkut'u terk itdikde hasbe'l-velâ mezbûrlar Ahmed Râik ve Fazıl Niyazi Korkut müteveffâ-yı mezbûre Melek'in bi'l-cümle emvâlini ihrâza kâdir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar.*”³⁸

Burada zikredilmesi gereken diğer bir mesele de Hürremzâde'nin miras fetvalarının dönemin Kıbrıs Müslümanlarını bağlayıcı olabileceğidir. İslam hukukunda kazâ (yargı) ve fetvanın birbirinden ayrıştığı en önemli hususlardan birisi olan *bağlayıcılık*, kanaatimizce Hürremzâde'nin miras fetvaları açısından farklı bir duruma sahiptir. Nitekim İslam hukuk doktrini açısından kazâen verilen hükmün icrası bizatihi devlet otoritesi tarafından (icbâr) sağlanırken; fetva açısından böyle bir şey söz konusu değildir.³⁹ Ne var ki Hürremzâde'nin İngiliz idaresinde *Fetva Emini* olarak verdiği miras fetvaları kanaatimizce bu genel kuraldan şu sebeplerle istisna edilebilir mahiyettedir:

Hürremzâde'nin elimizdeki tüm fetvaları göz önüne alındığı zaman, fetvalarda %79'luk bir payla en büyük kısım İslam miras hukukuna (ferâiz) ilişkin fetvalara aittir.⁴⁰ Bu durum bize dinî bir hassasiyetten ziyade toplumun miras paylaşımında Fetva Emininin yapacağı taksime olan zorunluluğunu anımsatmaktadır.

Hürremzâde'nin 2 Temmuz 1947 tarihli bir miras fetvasına “*İşbu fetvaya göre hisse verilmeyecek olursa mahkemeye müracaat iktiza eder*” kaydı düşülmüştür.

Hürremzâde 8 Teşrin-i Sâni 1929 tarihinde kendi kızı Mediha Hanım'ın vefat etmesi neticesinde tereke taksimini herhangi bir yerde değil de *Fetva Defteri I*'de yapmış⁴¹ öyle ki bu taksimde kendisi de hacb-i noksâna uğramıştır.

Hürremzâde'nin miras fetvaları konusunda sık sık muhatabı olan avukatlar, dava vekilleri ve şer'î mahkemeler kanaatimizce fetvaların bağlayıcılığı sebebiyle Kıbrıs Fetva Eminliği'ne müracaat etmektedir.

Tüm bunlardan hareketle kanaatimizce Hürremzâde'nin fetvalarının veraset noktasında hukuki bir bağlayıcılığının olabileceği söylenebilir. Nitekim bu durum fetvanın kazâyı birleşmesinden dolayı Osmanlı'da şeyhülislamın padişaha sunduğu *maruzâtların* kazâi bir bağlayıcılık arz etmesiyle⁴² de benzeşmektedir.

³⁸ Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 41, 74, 28 Şubat 1947.

³⁹ Fahrettin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/488.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Erişilen Tüm Fetvaların Konu ve Sayısal Dağılımı.

⁴¹ Hürremzâde, *Fetva Defteri I*, nr. 223, 225, 8 Teşrin-i Sâni 1929.

⁴² Murteza Bedir, “Fetva ve Değişim: Geleneksel Fıkıh Yönteminde Büyük Kırılma”, *Hanefilerde Mezhep Usûlü* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 41.

Burada son olarak ele almak istediğimiz konu *tebennî (evlat edinme)* ile ilgili olan fetvalardır. Hürremzâde'nin elimizdeki fetvalarında dört kez⁴³ istiftâ olunduğu anlaşılan *tebennî* meselesine ilişkin fetvaların üç tanesi bizzat kendisi bir tanesi ise *Fetva Emîni Namına* kaydıyla dönemin fetva müsevvidi Ahmet Fehim Topukçu tarafından imzalanmıştır. İlgili fetvalar şöyledir: “*Bir kimsenin bir sağıri tebennî etmesi, yani evlâdlığa alması şer’an muteber ve câiz olur mu? El-Cevab: Olur.*” İlk bakışta Kur’an nassıyla çeliştiği sanılan fetvaların arka planı irdelendiğinde Hürremzâde'nin günümüz seküler hukukundaki şekilde bir evlat edinmeyi kast etmediği; Osmanlı Devleti'nde bir nevi koruyucu aile modeli olarak *li-ecli't-terbiye* anlayışının hâkim olduğu bir yapıya cevaz verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu fetvalar sosyal bir veri olarak dönemin Kıbrıs toplumunda mezkûr müessesenin canlı tutulduğunu da göstermektedir.

Sonuç

Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi altında olduğu yıllarda görev yapmış olan Hürremzâde, tahsil hayatının önemli bir kısmını Anadolu'da tamamlamıştır. İzmir idâdisini bitirdikten sonra İstanbul Fatih Medresesi'nde yüksek düzeyde İslami eğitim gören Hürremzâde, buradan mezun olduktan sonra ruus imtihanından başarıyla geçmiş ve adaya dönüş yapmıştır. Kıbrıs'a döndükten sonra çeşitli okullarda Arapça, Farsça ve din dersi müderrisliği yapan Hürremzâde, daha sonra sırasıyla Kıbrıs Kadılığı ikinci kâtipliği, Kıbrıs Kadılığı ser kâtipliği, Tuzla-Mağusa Şer'iyeye Mahkemesi kadılığı, müftülük ve fetva eminliği görevlerini icra etmiştir. Kaynaklarda Hürremzâde'nin geride bıraktığı eserler olarak fetva eminliği döneminde verdiği fetvalar, kadılık dönemi zabıtları ve durumu tespit edilemeyen *el-Ferâizü's-sirâciyye* adlı eserin tercümesinden bahsedilmektedir.

Hürremzâde'nin fetva eminliği dönemine ait fetvalarında dönemin Kıbrıs Türk Cemaati'nin fetvalara yansıyan sosyo-kültürel yönlerinin birkaçına temas ettiğimiz bu araştırmada ilk olarak 1947 yılında kadınların Cuma ve vakit namazları için mescide gitmesiyle ilgili olarak yapılan bir istiftâ sosyolojik açıdan dikkat çekici bulunmuştur. Kanaatimizce bu fetva kısmen de olsa dönemin Kıbrıs Türk kadını için bir cemaat hassasiyetine işaret eder mahiyettedir. Yine ibadetlerle ilgili olarak 1929 yılına ait bir istiftâda cezaevindeki mahkûmların ramazan ayında orucu erteleme ruhsatlarının gündeme gelmesi söz konusu olmuş, Hürremzâde bu durumu şer'î bir özür olarak değerlendirmemiştir. Burada sosyal yönden dikkat çeken husus ise İngiliz idaresi döneminde (dinî bir ihtiyaca hürmeten veya mahkûmların daha az sorun çıkarması umularak istihdam edildiği tespit edilememekle birlikte) bir vaizin görevlendirilmesidir.

Fetvalarda dikkat çeken bir başka konu da İngiliz idaresi altında yaşayan Kıbrıs Müslümanlarının Osmanlı'dan tevarüs ettikleri vakıf geleneğini unutmayıp aktif bir şekilde gündemlerinde tutmakta olduklarıdır. Nitekim elimizdeki fetvalarda *evlada vakıf, mevkûf aleyhin*

⁴³ Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 218, 23, 15 Teşrin-i Evvel 1946; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 61, 88, 21 Mayıs 1947; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 9, 150, 1948; Hürremzâde, *Fetva Defteri II*, nr. 36, 173, 21 Temmuz 1948.

(vakfiyenin) tebdili, vakfın tevliyetinde vâkıfın (vakfeden) şartına muhalefet, icâreteynli vakıfların miras bırakılması ve kişinin ölümünden sonra vakıf kurulması için vasiyette bulunması gibi meseleler Hürremzâde'ye istiftâ olunmuştur.

Hürremzâde'nin fetvalarından anlaşıldığı kadarıyla dönemin Kıbrıs Türk Cemaati arasında nadir de olsa çok eşlilik görülmektedir. Ne var ki bu durum Hürremzâde'nin göreve ilk geldiği yıllarda fetvalara daha sık yansımış; ilerleyen dönemde ise bu oran azalmıştır. Yine medeni hukuk açısından sosyal bir veri olarak nitelendirilebilecek başka bir detay da *müslim-gayri müslime* evliliklerinin İslami açıdan durumunun istiftâ edildiği fetvalardır. Bu fetvalar kozmopolit bir toplum yapısında olan Kıbrıs'ta o dönem *Türk-Rum* evliliklerini çağrıştırsa da fetvalarda böylesi bir durumun varlığına net bir şekilde temas edilmemektedir. Fetvalarda medeni hukuk açısından dikkat çeken diğer husus da, eski Türklerde karşılaşılan *leviratı* andıran bir evliliğe ilişkin yapılan istiftâdır. Kişinin öz kardeşinin eski eşiyle evliliğinin konu edildiği fetvada bu durumun bir gelenekten dolayı mı yoksa tarafların iradeleri sebebiyle mi gerçekleşeceği ise belirtilmemiştir.

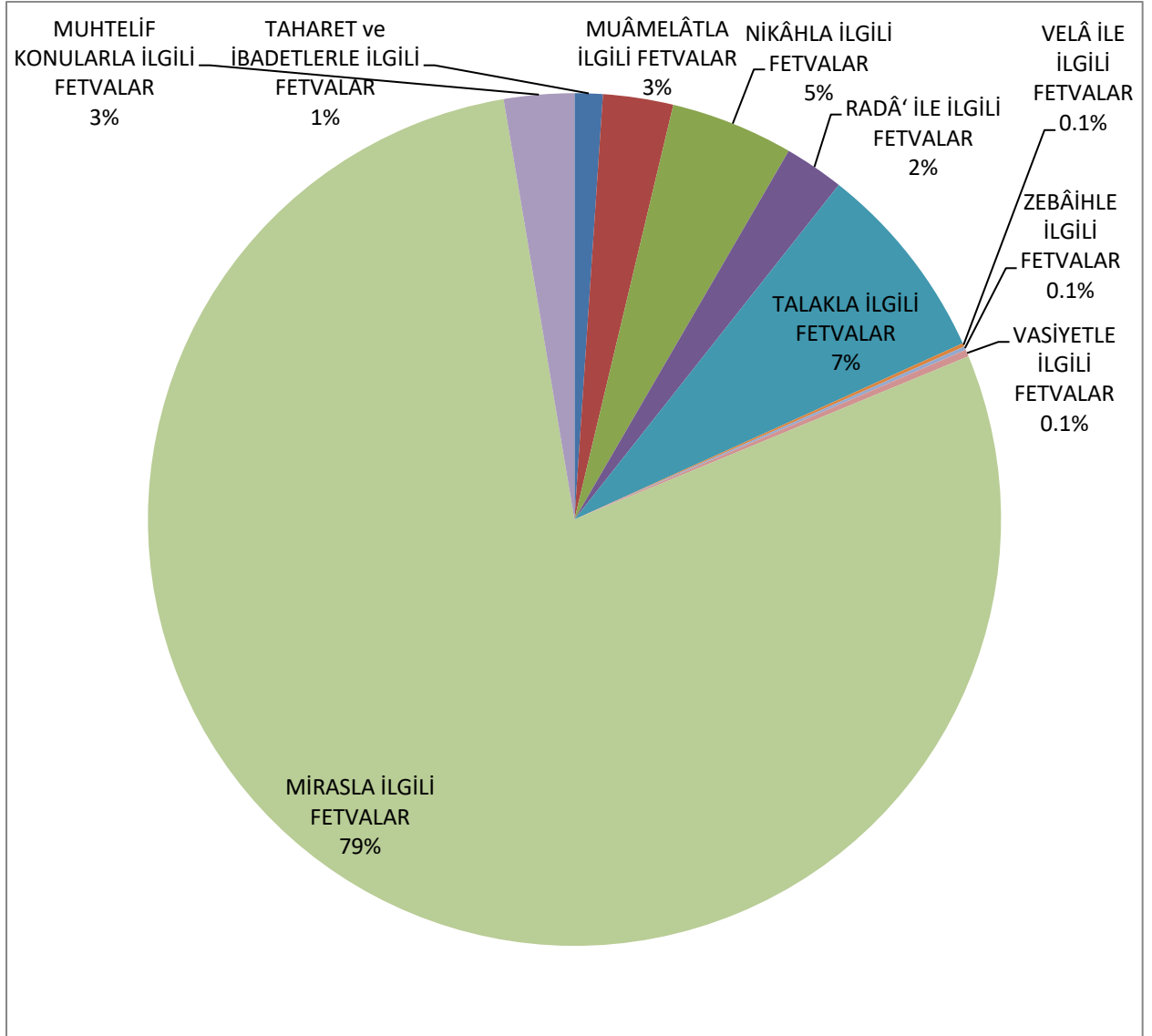
Araştırmalarımız sonucunda Hürremzâde'nin miras hukuku açısından verdiği fetvalarda İslam hukukundaki *fetvanın bağlayıcı olmaması* noktasındaki genel kabulün aksine bir durum olabileceği anlaşılmıştır. Nitekim Hürremzâde'nin verdiği miras fetvalarıyla fetvadaki tarafları ilzâm etme olasılığı yüksektir. Zira o, 2 Temmuz 1947 tarihinde yaptığı bir miras taksimi fetvasının altına "*İşbu fetvaya göre hisse verilmeyecek olursa mahkemeye müracaat iktiza eder*" kaydı düşmüştür.

Fetvalarda dikkatleri celbeden bir başka sosyal mesele de *tebennî* (evlat edinme) ile ilgilidir. Elimizdeki fetvalar arasında (752) dört kez *tebennî* meselesi gündeme gelmiş, Hürremzâde'nin fetvalarında *tebennî*ye cevaz verdiği görülmüştür. Ancak buradaki cevazda günümüz mer'î hukukundaki şekliyle taraflar arasında oluşan bir alt üst soy ilişkisi kastedilmeksizin; *li-ecli't-terbiye* (yetiştirmek için) esas alınmıştır.

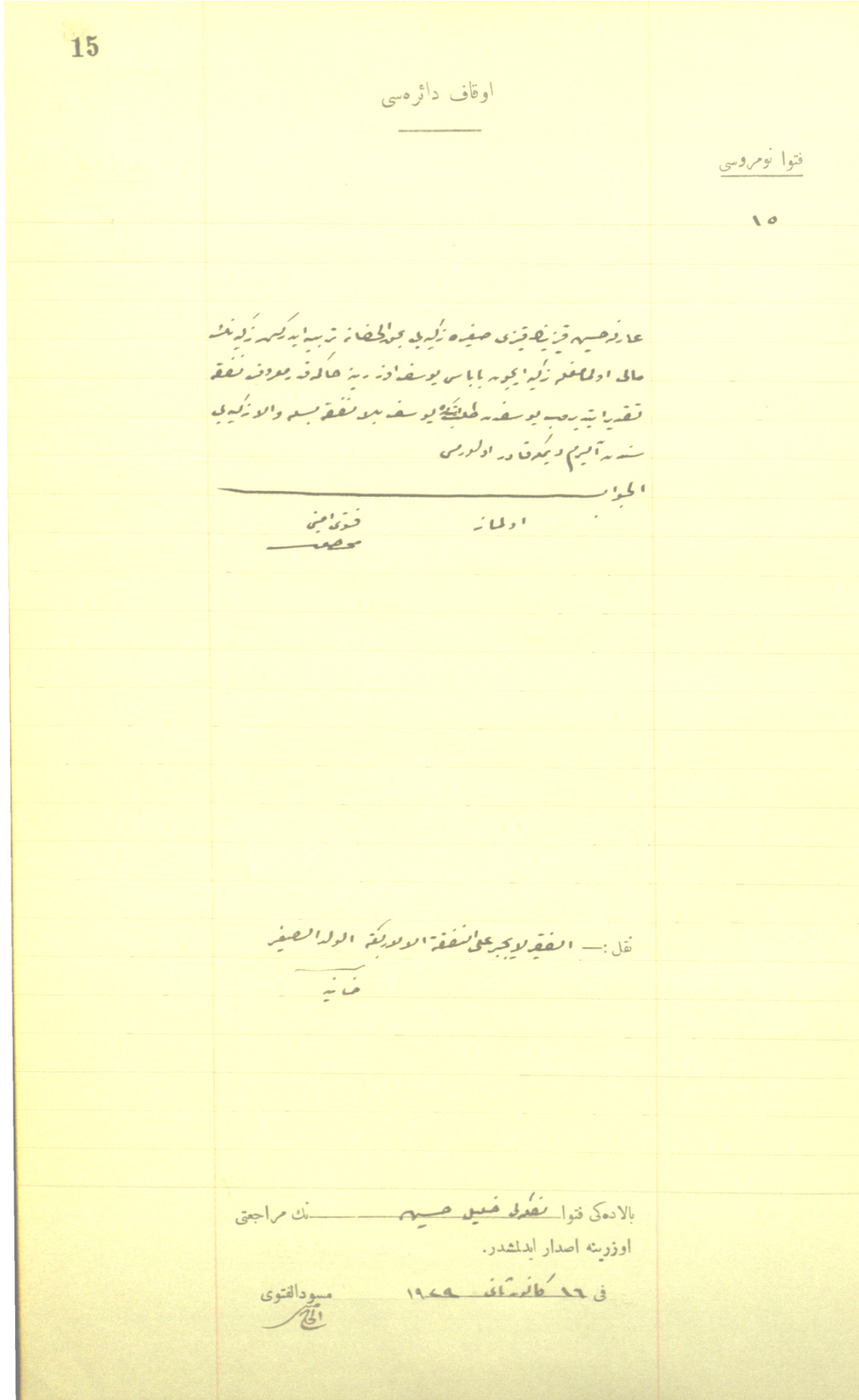
ERİŞİLEN TÜM FETVALARIN KONU ve SAYISAL DAĞILIMI			ANA BAŞLIĞIN TÜM FETVALAR İÇİNDEKİ YÜZDESİ
KOD	FETVANIN TEMEL KATAGORİSİ	Fetva Sayısı	
A	TAHARET ve İBADETLERLE İLGİLİ FETVALAR	8	1,10 %
B	MUÂMELÂTLA İLGİLİ FETVALAR	20	2,70 %
C	NİKÂHLA İLGİLİ FETVALAR	35	4,70 %
D	RADÂ' İLE İLGİLİ FETVALAR	17	2,30 %
E	TALAKLA İLGİLİ FETVALAR	57	7,60 %
F	VELÂ İLE İLGİLİ FETVALAR	1	0,10 %
G	ZEBÂİHLE İLGİLİ FETVALAR	1	0,10 %
H	VASİYETLE İLGİLİ FETVALAR	2	0,30 %
İ	MİRASLA İLGİLİ FETVALAR	591	78,00 %
J	MUHTELİF KONULARLA İLGİLİ FETVALAR	20	2,70 %
ERİŞİLEN TOPLAM FETVA		752	100 %

Ek 1: Erişilen Tüm Fetvaların Konu ve Sayısal Dağılımı

ERİŞİLEN TÜM FETVALARIN KONU DAĞILIMINA GÖRE YÜZDELİK ORANI

Ek 2: Erişilen Tüm Fetvaların Konu Dağılımına Göre Yüzdeleri Oranı

Ek 3: Hürremzâde'nin Verdiği Fetvalardan Bir Örnek. (16 Kânûn-i Sâni 1929)

Kaynakça

- Açıl, Okan. “Eski Türk Toplumlarında Özel Hukuka Dair Uygulamalar”. *V. Türkiye Lisans Üstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II.* ed. Ümit Güneş - Eyüp Sami Yavaş. 9-23. Isparta: İlmî Etüdler Derneği, 2016.
- Alasya, Halil Fikret. “Kıbrıs - İngiliz İşgali ve İdaresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/380-383. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- An, Ahmet. *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar.* Lefkoşa: Kıvılcım Yayınları, 1999.
- An, Ahmet. *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler 1900-1920.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/486-496. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Ateşin, Hüseyin Mehmet. *Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvâsı.* İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Bedir, Murteza. “Fetva ve Değişim: Geleneksel Fıkıh Yönteminde Büyük Kırılma”. *Hanefîlerde Mezhep Usûlü.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Hürremzâde Mehmet Hakkı. *Fetva Defteri I.* Lefkoşa: Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, 1929.
- Hürremzâde Mehmet Hakkı. *Fetva Defteri II.* Lefkoşa: Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, 1946.
- Konur, İsmet. *Kıbrıs Türkleri 1938.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938.
- MAA, KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi. *Fetva Eminliği Belgeleri [FE].* Kutu. 5, Dosya. 33, Gömlek. 49, Belge. 1.
- MAA, KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi. *Fetva Eminliği Belgeleri [FE].* Kutu. 10, Dosya. 70, Gömlek. 40, Belge. 1.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbüri. *el-Câmi'ü's-Sahih.* 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- NA, National Archive. *Foreign and Commonwealth Office [FCO].* 141/2428.
- Özcan, Tahsin. “Rahmi Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Şengil, Mustafa. *Mavi Vatanın Kudüsü (Kıbrıs'ta Din ve Siyaset).* İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Tekakpınar, Kemal - Doğasal, Demiray. *Dr. Fazıl Küçük (1906-1984).* 2 Cilt. Lefkoşa: Dilhan Ofset, 1991.
- Tinal, Melih. “İzmir Mekteb'i İdadisi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/8 (1998), 349-357.
- Tinal, Melih. “İzmir Mekteb-i İdadisi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/8 (1998), 349-357.
- Turgut, Turhan. “Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57/2 (2008), 253-286.

Türk, İbrahim. “İngiliz İdaresi Kıbrıs’ında Bir Osmanlı Âlimi: Hürremzâde Mehmet Hakkı Efendi ve Eserleri”. *Kisbu İlahiyat Dergisi* 3 (15 Haziran 2020), 79-94.

Türk, İbrahim. *Kıbrıs Fetva Emini Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları*. İstanbul: Kitap Dünyası, 1. Basım, 2022.

Hakkı Efendi’nin Hususi Defteri. Lefkoşa: (İlgili defter Hürremzâde Hakkı Efendi’nin torunu olan Hakkı Müftüzâde’nin şahsi koleksiyonuna ait olup herhangi bir kayıt numarasına sahip değildir.)

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949. Lefkoşa: Hükûmet Basımevi, 1950.

Halkın Sesi. “Vefat Etti” (18 Haziran 1955), 1.

The Cyprus Gazette (10 Mayıs 1910), 7231.

The Cyprus Gazette (01 Mayıs 1913), 8122.

The Cyprus Gazette (07 Ekim 1927), 664.